

THE MEMORY OF A LANGUAGE SPOKEN WITH GUILT

MEMORIA UNEI LIMBI VORBITE CU VINOVĂȚIE

Gina Aurora NECULA

”Dunarea de Jos” University of Galati, Romania

Abstract

From its transformation into a taboo and its hiding under the so-called “Moldovan language” or under the euphemistic expression “state language”, to its regained status recognition as an official language, the Romanian language spoken in the Republic of Moldova has undergone impressive reforms in the last 60 years. Meant to erase the awareness of citizens’ ethnic identity and turn a majority language into a minority one, all the laws and regulations issued on the field succeeded in setting numerous barriers for speakers of Romanian language in the Republic of Moldova. Either manifested as social constraints or materialized into an assumed rejection of mother tongue usage, all these laws have demonstrated their usefulness and major impact on the Romanian-speaking population. This article is the result of our research carried out over 10 years with the support of students, Moldovan citizens, from the master's degree program "Romanian language - identity and cultural awareness". Our analysis shows that although the status of the Romanian language in the Republic of Moldova has changed, making the official leap from ”ethnic language” to official state language, speakers still use it with the fear that they are not speaking it correctly and that they might be in danger of using structures that are inappropriate for the Romanian language because that they have many years of experience in using the Russian language as *lingua franca*. In this paper, we provide arguments to demonstrate the evolution of the Romanian language spoken in Moldova, despite all the social and political barriers imposed over time.

Introducere

Plecând de la teoria avansată de Aristotel, conform căreia omul este ființă socială care își manifestă propria natură prin sociabilitate, având drept scop traiul laolaltă cu semenii săi ca parte a unui stat, constatăm faptul că instinctul de comunitate este înscris în natura omului și, din natură, există în toți, iar ceea ce îl diferențiază de celelalte ființe este, în primul rând, limbajul articulat:

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Non-Commercial 4.0 International License

Vocea (nearticulată) este doar semnul plăcerii și al durerii, și există și la celelalte vietăți, căci natura lor se ridică numai până acolo, să aibă simțirea plăcerii și a durerii și a o semnifica unele altora, pe când limba servește a exprima ce este folositor și ce este vătămător, precum și ce este drept și nedrept. Și această însușire este caracteristică omului, spre deosebire de toate vietățile, așa că singur el are simțirea binelui și a răului, a dreptului și a nedreptului și a tuturor celorlalte stări morale. Comunitatea unor ființe cu asemenea însușiri creează familia și statul. (*Politica*).

Remarcăm astfel faptul că omul se definește, încă din cele mai vechi timpuri, ca membru al unei comunități în interiorul căreia își exprimă idei, convingeri, sentimente etc., comunicând prin limbaj. Astfel, Neșu (2020) afirmă că „Dimensiunea politico-socială a ființei umane, aspect social și politic al limbajului uman se concretizează, lingvistic vorbind, în limbile istorice. Și din moment ce limbajul, în manifestarea lui istorică, este întotdeauna limbă istorică, idiom, înseamnă că el este, întotdeauna, politic – adică, simplul fapt de a vorbi o limbă reprezintă un act politic implicit, exprimând adeziunea la anumite tradiții istorico-lingvistice și la o anumită comunitate istorică (vezi Coșeriu 1996 sau Humboldt 1988)”.

Trebuie să adăugăm la cele amintite până aici faptul că Bronislaw Malinowski identifica, încă din 1923, funcția fatică ca funcție fundamentală a comunicării, plecând de la premisa că funcția principală a limbii nu este aceea de a exprima gândirea, ci aceea de a juca un rol pragmatic în comportamentul uman. Este vorba aici despre limba folosită ca instrument de comuniune socială, demonstrând faptul că oamenii se adună și comunică între ei pentru a arăta că fac parte dintr-un grup.

Din observațiile lui Malinowski (1923) reiese că limba este folosită, în primul rând, pentru a îndeplini funcții sociale, adică relațiile și interacțiunile sociale sunt negociate prin intermediul expresiei lingvistice. Ne referim aici la ceea ce autorul numește „comuniune fatică”, pe care o descrie ca fiind: „a feeling of belonging to a community” (idem). Comuniunea fatică implică menținerea sentimentului apartenenței la o comunitate, a solidarității între membrii grupului, dar și un sentiment de acceptare a celorlalți și de acceptare de către ceilalți.

Astfel, relațiile între membrii unei comunități lingvistice pot fi descrise, în termenii lui Malinowski, astfel:

contact / relații ierarhice / sentimente pozitive = comuniune fatică

solidaritate

}

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Non-Commercial 4.0 International License

comuniune fatică

statut social

relații sociale

Toți acești factori definesc limba ca un fenomen dinamic pentru că interacțiunea fatică presupune acordul în privința semnificațiilor, iar faticitatea poate fi negociată și construită prin expresii (Necula, 2008).

Înțelegem, așadar, faptul că vorbitorul este nevoit să se supună unui lung șir de constrângeri sociale și, eventual, să accepte convenții impuse politic pentru a se integra în comunitate sau pentru a fi considerat parte din comunitate.

Ideologia lingvistică ca formă de control al semnificației în comunicare

În anii '70 și '80 ai secolului trecut, a devenit din ce în ce mai clar pentru lingviștii și antropologii culturali care studiau felul în care vorbitorii își asumă un anumit comportament lingvistic din teama de a nu face notă discordantă față de ceilalți membri ai comunității că, pentru a înțelege utilizarea limbajului în toate particularitățile sale, ar trebui să ia în considerare nevoia politicului de a gestiona politicile lingvistice și, prin urmare, ar trebui să construiască noi modele conceptuale care să reflecte legătura între limbaj și putere, recunoscând că limbajul, de exemplu, nu exprimă doar idei, ci formează relații și îi determină pe oameni să acționeze sau le dictează oamenilor cum să acționeze.

Sunt multe exemple în lume de state în care limbile minoritare au fost în mod diferit puse în opoziție cu limbile standard sau naționale, astfel încât vorbitorii de limbi minoritare au fost clasificați, promovați, constrânși sau evaluați în funcție de statutul, de moment, al limbii pe care o vorbesc. În acest sens Baker (1992), Garrett (2010), Schieffelin, et al. (1998), Gal și Woolard (2001) ilustrează modul în care ideologiile lingvistice facilitează și încurajează construirea diferitelor tipuri de public în funcție de necesitățile politice ale momentului.

În 1994, Schieffelin și Woolard au publicat un articol în *Annual Review of Anthropology* intitulat „Ideologia limbii” (sau „ideologia lingvistică”), care avansează ideea că, în conceptul prezentat în titlu, trebuie văzut factorul mediator central care modelează și dictează raporturile dintre indivizi în viața socială prin intermediul limbii.

„Ideologia limbii” (language ideology) este descrisă în antropologia lingvistică, sociolingvistică și în studiile interculturale ca set de practici

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Non-Commercial 4.0 International License

discursive, așa cum sunt utilizate de către comunitățile care și le asumă, dar trebuie ținut cont de faptul că ideologiile lingvistice, ca și alte tipuri de ideologii, sunt influențate de interese politice, economice și morale și sunt modelate într-un cadru cultural (Irvine, 2020 și Sutato et al., 2022). Așadar, putem spune că politica lingvistică este modul în care limba și diferențele lingvistice dintre oameni sunt tratate în arena politică.

Ajungem astfel la ideea că limba nu este doar o practică socială (un principiu central al antropologiei lingvistice și al sociolingvisticii), ci este întotdeauna infuzată și prinsă în circumstanțele politice, economice, naționale, care îi dictează utilizarea și rolul de manipulare politică, dar și valoarea culturală, în același timp.

Astfel, putem înțelege provocările la care au trebuit să facă față vorbitorii de limba română din Republica Moldova care au fost nevoiți să asiste la diminuarea statutului limbii lor de la statutul de limbă maternă cu caracter oficial, la statutul de limbă etnică vorbită enclavic, ocazional și cu teama că imaginea lor publică va avea de suferit în cazul în care s-ar afla că cunosc și comunică prin intermediul acestei limbi. Mai mult decât atât, românii din Republica Moldova au fost nevoiți să accepte, tot din cauza presiunilor socio-politice, schimbarea de paradigmă și în privința etniei lor, din populație majoritară, în etnie minoritară pentru care s-a inventat și o limbă nouă, prin ridicarea unui grai al limbii române, graiul moldovenesc, la statut de limbă: *limba moldovenească*, care a fost evocată continuu în sfera publică, de la crearea și promovarea ei odată cu *Republica Sovietică Socialistă Moldovenească*, în anul 1940, și până la 13 martie 2023, când Parlamentul Republicii Moldova a hotărât că limba română este limba oficială a Republicii Moldova, recunoscând totodată o realitate lingvistică evidentă pentru specialiști, aceea că așa numita *limba moldovenească* nu există.

Restaurarea conștiinței etnice și recuperarea demnității limbii

În articolele sale referitoare la limba română vorbită de imigranții din Italia, Neșu (2020) consideră că

În momentul în care, însă, limba maternă ajunge să fie doar limba părinților sau a bunicilor, limba lor de origine, utilizată într-un cadru restrâns, strict familial și familiar, cu scop și uz preponderent colocvial, fără să mai reprezinte limba de contact social sau limba de școlarizare, ea devine limbă etnică, limbă moștenită. Compoziția sa este redusă și este organizată în jurul unui vocabular minimal, de bază, conversațional și colocvial, de uz cotidian, de multe ori cu reflexe dialectalregionale și cu o gramatică (morfologie și

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Non-Commercial 4.0 International License

sintaxă) deficitară. De asemenea, este o limbă căreia îi lipsește, în mare măsură și în majoritatea cazurilor, contextul cultural, istoric și social de referință.

Amintim aici doar câteva dintre reformele sociale și politice care au dus la transformarea limbii române din limbă a majorității locuitoare în Moldova, la limbă etnică, vorbită „pe furate” în contexte limitate la cadrul izolat al familiei. Trecerea de la grafia latină la cea chirilică a dus la dispariția diacriticelor, ceea ce a ajutat la ștergerea din memoria colectivă a legăturii cuvintelor cu etimonul lor și, pe cale de consecință, la îndepărtarea de filonul etnic. Așa se face că, în momentul actual, pentru mulți vorbitori, nume proprii, frecvent întâlnite în Republica Molodva, precum *Arnaut*, *Slanina*, *Pașlari* nu pot fi asociate cu formele de bază: **arnăut** = *soldat mercenar angajat în garda domnească din Țările Române*, **slănină** = *strat de grăsime între pielea și carnea porcului; parte, bucată din această grăsime, conservată și preparată ca aliment (cu adaos de sare ori de boia sau afumată) sau care se topește, devenind untură*), **pâslari** = *cizmă sau papuc de pâslă*. În astfel de cazuri, desprinderea de etimon s-a produs nu doar din cauza transliterării, dar și din cauza deplasării accentului în cuvânt prin avansarea lui către partea inițială a cuvântului, după modelul limbii ruse. De altfel, onomastica în zona Moldovei a suferit schimbări majore și datorită reformelor care au încurajat înlocuirea numelor proprii românești cu echivalentele lor rusești (*Ion* a devenit *Ivan*) sau prin atașarea sufixelor patronimice specifice limbilor slave, ex: - *ov* la nume proprii traditional românești. Dispare astfel și diminutivarea numelor proprii cu sufixe românești: *Ion-ică* și *Ștefăn-uț* devin *Vanea/Vaniușa*, respectiv *Stiopa* etc. S-au înregistrat și multe cazuri în care a fost vorba de decizia autoimpusă a unui individ de a solicita traducerea numelui pentru a putea accede la funcții de conducere sau pentru a șterge legăturile cu baștina și etnia. Așa se face că în arhivele de stare civilă din Republica Moldova există numeroase cazuri în care frații apar în acte cu nume diferite, de ex. *Bădărău* [**bădărău** n., pl. inuz. *ăie* (ung. *badaró*, adică „amestec”, ca vorba omului care vorbește încurcat. V. **bădăran**). *Est. mămăligă amestecată cu unt ori cu cașcaval și prăjită*. V. **balmoș**.] și *Bodarev*, echivalentul lui slav.

Incongruențele legislative din Republica Moldova au permis păstrarea hegemoniei limbii ruse asupra limbii române până în prezent, hegemonie alimentată și de disputele terminologice care au fost întreținute în cei 30 de ani de la câștigarea independenței statului. Astfel, diverse propuneri legislative au avansat necesitatea păstrării denumirii de *limbă moldovenească* sau, ca o

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Non-Commercial 4.0 International License

concesie, înlocuirea glonimului *limbă română* cu cele eufemistice „limbă oficială” sau „limbă de stat”.

Cert este faptul că, în conformitate cu Legea nr. 3465-XI din 1 septembrie 1989 și cu articolul nr. 13 din Constituția Republicii Moldova, cetățenii care doreau să se declare vorbitori de limba română la recensăminte erau automat înregistrați ca minoritari în propria țară, atât timp cât limbile română și moldovenească apăreau în statistici diferite. Așadar, pentru a nu fi înregistrați ca minoritate conlocuitoare, ci membri ai „naționalității titulare”, mulți etnici români au fost nevoiți să se declare vorbitori de limbă moldovenească.

Drept dovadă, rezultatele recensământului din 2004, arată o structură lingvistică oscilantă a populației Republicii Moldova, preferința pentru

Structura lingvistică a populației R. Moldova conform recensământului din 2004
(fără teritoriul din Stînga Nistrului și mun. Tighina).

Naționalitate/Prima limbă	moldovenească	română	rusă	ucraineană	găgăuză	bulgară	altă limbă	nedeclarată	Total
Băștinași declarați „Moldoveni”	1.949.318	475.126	128.372	9.170	799	1.113	951	–	2.564.849
Ruși	8.852	2.805	187.526	1.224	329	344	138	–	201.218
Ucraineni	17.491	4.158	141.206	118.699	427	294	131	–	282.406
Găgăuzi	2.756	609	40.445	413	102.395	821	61	–	147.500
Băștinași declarați „Români”	1.597	69.936	1.537	81	5	4	116	–	73.276
(Totalul băștinașilor)	–	–	–	–	–	–	–	–	(2.638.125)
Bulgari	4.652	1.046	23.259	188	673	35.808	36	–	65.662
Celelalte naționalități	3.828	1.133	18.610	339	262	181	9.856	192	34.401
Nedeclarată	46	1	35	–	–	–	29	13.909	14.020
Total după prima limbă vorbită	1.988.540	554.814	540.990	130.114	104.890	38.565	11.318	14.101	3.383.332
	58,77%	16,4%	15,99%	3,85%	3,1%	1,14%	0,34%	0,41%	100%

etnonimul *moldovean* și glotonimul *limbă moldovenească* remarcându-se, cu precădere, în rândul populației rurale, în timp ce populația urbană își asumă mai ușor limba română, deși încă existau reticențe în a-și declara public etnia română.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Non-Commercial 4.0 International License

Deși nu deținem date mai noi în privința structurii lingvistice a populației din Republica Moldova la momentul actual, putem presupune că ele sunt cu totul altele, atât timp cât, în ultimii ani, se discută tot mai deschis și mai asumat despre parcursul european al țării, iar Parlamentul a legiferat, la 13 martie 2023, *limba română*, armonizând, în cele din urmă, Declarația de independență a Republicii Moldova adoptată în 1991 și Hotărârea nr. 36 a Curții Constituționale a Republicii Moldova din 5 decembrie 2013, care fac vorbire despre „limba română” ca limbă a populației majoritare, cu Legea cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul R.S.S. Moldovenești nr. 3465-XI din 1 septembrie 1989 și Art. 13 din Constituția Republicii Moldova, care utilizau glotonimul „limbă moldovenească”.

Corect sau greșit / o limbă sau două

Evadând de sub barierele politicului, constatăm totuși că vorbitorii de limba română din Republica Moldova construiesc în prezent alt tip de barieră în comunicare, cumva autoimpuse și, după părerea noastră, la fel de periculoase ca cele amintite anterior, întreținând astfel părerea că limba română vorbită în Moldova nu este cea corectă.

Se impune să amintim aici câteva aspecte firești legate de existența și evoluția limbilor, în general, care s-au produs și în româna vorbită pe malul stâng al Prutului în cei aproximativ 80 de ani de dominație a limbii ruse. În toate zonele de contact lingvistic se remarcă influențe în vocabular, deci împrumuturile recente din limba rusă sunt normale și în logica evoluției lucrurilor. Un alt fenomen frecvent întâlnit în urma desprinderii de limba rusă este utilizarea numeroaselor forme calchiate după expresii rusești (ex: *Cum sănătatea?* astfel de construcții eliptice nu sunt reperabile în limba română; firesc și specific limbii române ar fi *Cum stați cu sănătatea?/Cum sunteți?/Cum vă simțiți?*). Deși periculos pentru natura limbii, calcul lingvitic trebuie acceptat ca astfel de accidente lingvistice să se producă în continuare.

La acestea se adaugă faptul că, timp de 50 de ani, limba română, având caracter de limbă etnică, minoritară, a evoluat mai lent față de limba română vorbită în România, fapt care face ca în dreapta Prutului să identificăm o serie de fenomene lingvistice care nu apar sau nu se manifestă în același mod în stânga Prutului. Dacă luăm în considerație aici trunchierea cuvintelor, observăm tendințe diferite însă cu raționamente logice identice. Trunchierea are rolul de a fluidiza vorbirea și de a-i înlesni vorbitorului comunicarea. Un

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Non-Commercial 4.0 International License

astfel de caz de trunchiere este cel care afectează verbul „a trebui”, întâlnit în România în structuri de genul: *tre' să plec devreme*, în timp ce în Moldova sunt reperabile structuri de tipul: *trebu' de plecat devreme*.

Un alt fenomen care poate fi menționat este preferința pentru acuzativ în România, în cazul structurilor verbale pronominale, și pentru dativ în Moldova: *te sun vs îți sun*.

Diferențe observăm și în privința selecției și frecvenței sinonimelor. Așa se face că o expresie des utilizată în România, cum ar fi *Te îmbrățișez!* – folosită pentru a încheia politicos o conversație amicală, are în Moldova echivalentul *Te cuprind!* – la fel de relevant și cu semnificație identică.

În loc de concluzii

În încheiere, nu dorim să emitem concluzii ci să ne exprimăm admirația față de toți cei care au menținut limba română vie în Republica Moldova, aceia care, deși emigranți la ei acasă și nevoiți să își însușească o limbă nouă, iar limbii lor să îi acorde statut inferior, au găsit resurse să continue a vorbi limba în care s-au născut și astfel ne întoarcem la cuvintele lui Aristotel care afirma:

Căci, după cum omul în perfecțiunea sa este cea mai nobilă dintre ființe, tot astfel, lipsit de lege și de dreptate, este cea mai rea din toate: căci cel mai groaznic lucru este nedreptatea înzestrată cu arme; însă omul se naște având ca arme firești inteligența și voința fermă, care sunt foarte proprii a fi întrebuințate în scopuri contrarii. (*Politica*).

Bibliografie:

- Baker, Colin (1992) *Attitudes and language*. Multilingual Matters 83. Clevedon, UK: Multilingual Matters.
- Cavanaugh, Jillian R. (2019) *Language Ideology Revisited*. In “Sociolinguistic Frontiers.” Series, *Items: Insights from the Social Sciences*. <https://items.ssrc.org/sociolinguistic-frontiers/language-ideology-revisited/>.
- Coșeriu, Eugenio (1988), *Limba și politică*, în „Revistă de lingvistică și știință literară”, nr. 5, Chișinău, pp. 10- 9. Wilhelm von Humboldt, Fragmente lingvistice, în „Secolul XX”, nr. 325– 327, trad. Șt. Augustin Doinaș, pp. 161-164.
- Gal, Susan, and Kathryn A. Woolard, eds. (2001) *Languages and publics: The making of authority*. Encounters. Manchester, UK: St. Jerome.
- Garrett, Peter (2010) *Attitudes to language*. Key Topics in Sociolinguistics. Cambridge, UK: Cambridge Univ. Press.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Non-Commercial 4.0.

International License

- Garrett, Peter, Nikolas Coupland, and Angie Williams (2003) *Investigating language attitudes: Social meanings of dialect, ethnicity, and performance*. Cardiff, UK: Univ. of Wales Press.
- Heath, SB. (1977) *Social history*. In *Bilingual Education: Current Perspectives*. Vol. 1: Social Science, pp. 53--72. Arlington, VA: Center for Applied Linguistics.
- Irvine, Judith T. & Susan Gal. (2000) *Language Ideology and Linguistic Differentiation*. In Paul V. Kroskrity (ed.), *Regimes of language: Ideologies, politics, and identities*, 35–85. Santa Fe: University of New Mexico Press. [Search in Google Scholar](#)
- Kroskrity, Paul V. (ed.). (2000) *Regimes of language: Ideologies, politics, and identities*. Santa Fe, NM: University of New Mexico Press.
- Malinowski, Bronislaw (1923) *The Problem of Meaning in Primitive Languages*, în *The Meaning of Meaning – A Study of the Influence of Language Upon Thought and of the Science of Symbolism* by C.K. Ogden & J.A. Richards with supplementary essays by B. Malinowski & F. G. Crookshank, A Harvest Book, Harcourt, Brace & Company New York.
- Necula, Gina Aurora (2008), *Reflectarea limbii de lemn în proza literară românească din deceniile al VI-lea, al VII-lea, Iași*, Editura Europlus, 2008, Galați.
- Neșu, Nicoleta (2018) *Limba română între limbă străină, limbă maternă și limbă etnică – studiu de caz*, în vol. *Limba română ca limbă străină. Metodologie și aplicabilitate culturală*, P. Nanu, E. Ivancu (eds), Turun Yliopisto, Turku, Finlanda, pp. 113-125.
- Neșu, Nicoleta (2020) *Mutații în comportamentul lingvistic al emigranților și raportul limbă maternă – limbă etnică (studiu de caz: aspecte ale limbii române vorbite de comunitatea românească din Italia)*, în „Studii și cercetări lingvistice”, nr. 2/2020, pp. 243-254. Sapir 192: Edward Sapir, Language: An introduction to the study of speech, New York – Harcourt, Brace.
- Neșu, Nicoleta (2022a.) *Variație lingvistică și identitate culturală* In *Identitate și ideologie. Limba și literatura română în paradigma culturală europeană*, ed. O. Ichim, 211-221. Iași: Institutul European.
- Gal, Susan & Kathryn A. Woolard. 1995. Constructing languages and publics: Authority and representation. *Pragmatics* 5(2). 129–138.
- Schieffelin, Bambi B., Kathryn A. Woolard & Paul V. Kroskrity (eds.). (1998) *Language ideologies: Practice and theory*. New York: Oxford University Press.
- Sutanto, Haryo; Purbaningrum, Dwi (2022). *"Representation of Power and Ideology on Jokowi's Speech"*. WACANA: Jurnal Ilmiah Ilmu Komunikasi. 21 (2): 238–251.
- Woolard, Kathryn A. & Bambi B. Schieffelin (1994) *Language ideology*. *Annual Review of Anthropology* 23. 55–82.
- Woolard, Kathryn A. (2020) *Language ideologies: Encyclopedia of linguistic anthropology*. Wiley-Blackwell. In press.